

trem, quod aut jucundum, aut carum esse possit? Nolite patii, Iudices, aras deorum immortalium, Vestæque matris, quotidianis virginis lamentationibus, de vestro iudicio commoveri. Prospicite, ne ille ignis æternus, nocturnis Fontejæ laboribus, vigiliisque servatus, sacerdotis^b vestræ lacrymis extinctus esse dicatur. Tendit ad vos virgo Vestalis manus supplices, easdem, quas pro vobis diis immortalibus tendere consuevit. Cavete, ne periculosum, superbumque sit, ejus vos obsecrationem repudiare, cujus preces si dii aspernentur, hæc salva esse non possent.

Videtisne subito, Iudices, virum fortissimum, M. Fontejum, parentis & sororis commemoratione lacrymas profudisse? Qui nunquam in acie pertimuerit, qui se armatus sæpe in hostium manum, multitudinemque immiserit, cum in ejusmodi periculis eadem se solatia⁷⁰ suis relinquere arbitraretur, quæ suus pater sibi reliquisset: idem nunc perturbato animo pertimescit, ne non modo ornamento, & adjumento non sit suis, sed etiam cum acerbissimo luctu dedecus æternum miseris, atque ignominiam relinquat.

O fortunam longe disparem, M. Fontejem, si deligere potuisset, ut potius telis tibi Gallorum, quam perjuriis intereundum esset! Tum enim vitæ focia virtus, mortis comes gloria fuisset. Nunc vero qui est dolor, victoriæ te, atque imperii poenas ad eorum arbitrium sufferre, qui aut victi armis sunt, aut invitissimi paruerunt? A quo periculo defendite, Iudices, civem fortem, atque innocentem: curate, ut nostris testibus plus quam alienigenis credidisse videamini: plus saluti civium, quam hostium libidini consuluisse: graviorem duxisse ejus obsecrationem, quæ vestris sacris præsit, quam eorum audaciam, qui cum omnium sacris, delubrique bella gesserunt. Postremo prospicite, Iudices, id quod ad dignitatem populi Romani maxime pertinet, ut plus apud vos preces virginis Vestalis, quam minæ Gallorum valuisse videantur.

a Lamb. commoveri

b Vict. Man. Vestæ

70 Solatia] Cum Manutio interpretandum est, decus & honestæ mortis memoriam.

PRO

PRO A. CÆCINA.

O R A T I O XII.

ARGUMENTUM.

M. Fulcinius Tarquiniensis Cæsennæ uxori moriens usum fructum bonorum suorum legavit, ut frueretur una cum filio herede instituto. Filio mortuo, & auctione bonorum constituta, Cæsennia fundum ex iis bonis emere de sententia amicorum constituit: idque negotium Sex. Æburio dedit, cui fundus pecunia Cæsennæ emptus fuit additus. Cæsennia cum non longe post A. Cæcina nupsisset, eumque heredem fecisset, decessit. Tum Æburius fundum illum, quem mandato Cæsennæ emerat, suum esse dixit. Itaque constitutum fuit, qua die in rem præsentem veniretur, ut, cum Cæcina de fundo esset dejectus, interdictum a prætore postularët. Verum Æburius fundo occupato, Cæcinam in eum ingredi conantem, coactis armatisque hominibus per vim aditu ingressuque prohibuit. Repulsus Cæcina interdictum de armatis hominibus a Dolabella prætore impetravit, ut unde dejectus esset, eo restitueretur. Æburius restituisse se dixit, in eamque rem sponso facta est, de qua recuperatores a prætore dari cognoverunt.

Tota questio definitionis est, an interdicto de vi reneatur etiam is, qui non deiecit de fundo, sed ab ejus ingressu prohibuit: de qua re Cicero in Oratore: Tota mihi causa pro Cæcina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus, jus civile laudavimus, verba ambigua distinximus. Ita autem versatur in Jure civili hæc omnis oratio, ut exemplis ipsis, quæ in Topicis sunt omnia sumpta de jure, nusquam exempla magis æstima possint reperiri. Neque adeo juris illius studiosi quidquam legant dignius, in quo aut ipsorum ingenii lumen eluceat, aut appareat industria. P. FABER.

Plena hic forensium omnia sunt formularum, pragmaticarumque artium, quas non dubito quin Budeus, Cujacius, Horomanus, &

Et, si qui sunt ejusdem ordinis, alii probe intellexerint. Sed in regas eorum observationes non capit hic Delectus: neque decurtatis sua maneret utilitas. Commodum libros in bibliothecis feriatos offendit ii, quibus orii erit satis, ut in hac studia se immergant. Quamobrem mihi, homini minime litigioso, lectores quaeso esse propitios, si Romani juris Pandectas non exhibeo. De salebris hujusmodi satis sum, etsi breviter, in proœmio voluminis præfatus. OLIVETUS.

I.

I, quantum in agro, locisque desertis audacia potest, tantum in foro, atque in judiciis impudentia valeret; non minus nunc in causa cederet A. Cæcina Sex. Æbuti impudentia, quam tum in vi faciendâ cessit audaciâ. Verum & illud considerati hominis esse putavit, qua de re jure decertari oporteret, armis non contendere: & hoc constantis, qui-cum vi & armis certare nolisset, eum jure, judicioque superare.

Ac mihi quidem cum audax præcipue fuisse videtur Æbutius in convocandis hominibus, & armandis, tum impudens in judicio: non solum quod in judicium venire ausus est (nam id quidem, tamest improbe sit in aperta re, tamen malitia est jam usitatum) sed quod non dubitavit id ipsum, quod arguitur, confiteri. Nisi forte hoc rationis habuit, quoniam, si facta vis esset moribus¹, superior in possessione retinenda non

¹ Si facta vis esset moribus] Sæpe postea in hac ipsa oratione, de vi que moribus febat, loquitur. Infra, Placuit Cæcine de amicorum sententia constituere, quo die in rem presentem veniret, & de fundo Cæcina moribus deduceretur. Ad eum fundum profectus est, ex quo ex conventu vim feri oportebat. Cum ad vim faciendam veniret, ipse porro Cæcina cur se moribus deduci volebat? Quid sit igitur, vim feri moribus, videmus. Ex his sane locis, quos commemoravimus, & si qui sunt præterea similes, illud manifesto intelligitur, moris fuisse, ut cum de agro quopiam controversa institueretur, quia propter commoda possessionis magna jurgia, & pu-

gna interdum ac cædes oriebantur, litigatores de amicorum sententia diem inter se fumerent, qua die in rem presentem, id est, in agrum illum una venirent, & in eo agro vim aliquam alter alteri faceret, non veram & solidam, sed fidam & simulatam. Ex tota autem oratione illud aperte constat, quod is, qui detrusus erat, a prætoris ex edicto postulabat, ut unde vi dejectus esset, cum possideret, eo restitueretur, prætor decernebat. Cum restitui justus ab adversario peteret, ut se restitueret, respondebat adversarius se restituisse: altero igitur restitutum se negante, sponso fiebat. Recuperatores fumebantur; apud quos quærebatur, restitutusne esset, qui-

fue-

non fuisset, quia contra jus, moremque facta sit, A. Cæcinam cum amicis metu perterritum profugisse: nunc quoque in Tom. IV. F f f f judi-

fuerat dejectus, an non: id est, paruisse dejector edicto atque imperio prætoris, an non. Hoc autem judicio (ut sæpe postea docebimus) revera nihil aliud quærebatur, quam uter possideret; nam si non possidere adversarius dejector probaret, vincebat, & edicto prætoris paruisse judicabatur: non enim aliter erat restituere justus, nisi si possessorem deiecit. Dejectionis enim invidia probationis onus in dejectorem rejiciebat; ut patet infra. Ostendo, si sine armatis coactis hominibus dejectus quisquam sit: eum qui fateatur se deiecit, vincere sponsonem, si ostendat eum non possidisse. Atque hæc quidem mea quondam fuit propter illum Ciceronis locum sententia, qui non modo mihi adolescenti ut tum eram, verum etiam cum civis exercitatio errorem objicere facile potuit: quid enim clacius dici potuit, quam dejectori onus incumbere probandi dejectum non possidisse? Sed postea partim majore attentione adhibita, partim aliis Ciceronis locis excitatus, statui probanda possessionis onus dejecto, non dejectori incumbere; ut infra docebimus. Hæc autem vis est, & dejectione quam moribus fieri dicit: quam infra vim quotidianam appellat: quam A. Gell. lib. 20. cap. 10. vim diem se festucarianam appellat; quam verè vi ac solidam opponit; de qua Ennius dixerat, Non ex jure manu conferunt, sed magis ferro Rem repetunt, regnumque petunt, vadant solidam vi. Ut etiam perspicue apparet conferentiam illam manuum, de qua toto illo capite disputat, nihil aliud fuisse, quam vim hæc, ac deductionem, que moribus (ut Cicerone dicit) febat; & quam dicit olim prætoris prætoris fieri solitam, qui ipse in rem presentem, agrumque litigiosum profectus fuerat. Verba autem Jurisconsulti, que Gellius protulit, que in vulgatis libris valde corrupta sunt, sic legenda ac restituenda putamus: Manum conferere, est qua de re disceptabatur, in re presenti (sive ager, sive quid aliud est) cum adversarius adversarium simul manus prehenderet, in ea re omnibus verbis vindicare, id est, vindictam corripere (Vindictam autem hic furculam sive festucam, propinor, appellat: que aliter vindicta dicitur cum ferri vindicta, id est virga manu-utrumque dicuntur; propius enim ad vindictam no-

men, unde vindictis deducta est, accedit) manus in re atque in loco presenti conferre: quod apud prætorum (id est, prætoris in agro prætoris) ex xii. tabulis febat; in quibus ita scriptum est, Si qui in jure manum conferunt. Sed postquam prætoris propagatis Italia finibus, latius jurisdictionibus, negotiis occupati, profecti vindictarum dicendarum casus longinquas in res grandævitas: institutionem est contra XII. tabulas tacito consensu, ut litigantes non in jure apud prætorum manum confererent, sed ex jure manu conferunt vocarent, id est, alter alterum ex jure ad conferendam manum in rem, de qua ageretur, vocaret; atque profecti simul in agrum de quo litigabatur, terra aliquid ex eo, veluti unam glebam, in jus in urbem ad prætorum deferret: & in ea gleba, tanquam in toto agro, vindicaretur. Hæc Gellius. In quibus illud observandum est, hanc manuum conferentiam etiam tum fieri solitam, cum de possessore constaret: & actor vindicatione, id est, in rem actione uti vellet; quod etiam Cicero demonstrat in orat. pro Murena, & lib. de Orat. i. Multisque, inquit, præsertim, & qui aut interdito tecum contendentes, aut te ex jure manu conferunt vocaret, quod in alienam possessionem tam tenere tenuisses: agerent enim tecum lege Pythagorei omnes, vindicationem autem eo in loco non hoc de vi quotidiana & festucaria significat: sed de vi hominibus armatis constituta, in qua scilicet non ex jure manu conferunt vocari solet: sed vis revera adhibita est. Quare duabus de causis manu conferunt vocabatur: primum cum de possessione agendum esset; & interdum, unde vi simpliciter & civili, postulandum: deinde cum in rem enim confertio fiebat, ut in re presenti vindicari posset. Superioris exemplum est in Epistola ad Trebatium, lib. 7. Tentum meo inquit, ne arsitum tuum tibi parum profertur, ut audio, istic non ex jure manu conferunt, sed magis ferro rem repetunt. Et tu soles ad vim faciendam adhiberi? & que festucam vocabulum, conjunctumque ex manus & conferere, qua de re in Comment. verbi-jur. copiose diximus. Horum.

judicio, si causa more, institutoque omnium defendatur²; nos inferiores in agendo non futuros: sin a consuetudine recedatur, se, quo impudentius egerit, hoc superiorem discessurum. Quasi vero aut in judicio possit idem improbitas, quod in vi confidentia, aut non eo libentius tum audaciae cesserimus, quo nunc impudentia facilius obfisteremus.

Itaque longe alia ratione, Recuperatores, ad agendam causam hac actione³ venio, atque initio veneram. Tum enim nostrae causae spes erat posita in defensione mea, nunc in confessione adversarii: tum in nostris, nunc vero in illorum testibus: de quibus ego antea laborabam, ne, si improbi essent, falsi aliquid dicerent: si probi existimarentur, quod dixissent, probarent: nunc sum animo aequissimo. Si enim sunt viri boni, me adjuvant, cum id jurati dicunt, quod ego injuratus infimulo. Sin autem minus idonei: me non laedunt; cum, iis sive creditur, creditur hoc ipsum quod nos arguimus; sive fides non habetur, de adversarii testimonio fide derogatur.

II. Veruntamen cum illorum causae actionem confidero; non video, quid impudentius dici possit. Cum autem vestram in judicando dubitationem; vereor, ne id, quod videntur impudenter fecisse, astute & callide fecerint. Nam, si negassent vim hominibus armatis esse factam, facile honestissimis testibus in re peripicia tenerentur. Sin confessi essent, & id, quod nullo tempore jure fieri potest, tum ab se jure factum esse defenderent: sperarunt, id quod affectu sunt, se injecturos vobis causam deliberandi, & judicandi justam moram, ac religionem. Simul illud, quod indignissimum est, futurum arbitrati sunt, ut in hac causa non de improbitate Sex. Aebutii, sed de jure civili judicium fieri videretur⁴.

Qua

² Si causa more institutoque omnium defendatur] Si nobis permittatur uti hoc interdico, & ex eo restituamur. Dicit hunc esse morem majorem, ut dominus de suo fundo depulsus, & in eum ingredi prohibitus, (quamvis revera dejectus non sit, si verbi confectemur) uti possit hoc interdico. Aebutius, qui Caccinam neque dominum, neque possessorem esse diceret, negabat ei uti

hoc interdico licere, quod dominis aut possessoribus tantum datur. Idem.

³ Hac actione] Tertia; nunc enim tertium agitur hac causa, cum iudices antea bis sibi non liquere dixissent, & amplius cognoscendum pronuntiassent. Idem.

⁴ Sed de jure civili judicium fieri videretur] Suspicio de modo nulla est in his verbis. Explicatio nobilissimi jurisconsulti fecit,

Qua in re, si mihi esset unius A. Caccinae causa agenda, profiterer satis idoneum esse me defenforem, propterea quod fidem meam, diligentiamque praestarem: qua cum sunt in aetore causae, nihil est, in re praesertim aperta ac simplici, quod excellens ingenium requiratur. Sed cum de eo jure mihi dicendum sit, quod pertineat ad omnes, quod constitutum sit a majoribus, conservatum usque ad hoc tempus: quo sublato non solum pars aliqua juris deminuta, sed etiam vis ea, quae juri maxime est adversaria, judicio confirmata esse videatur: video summi ingenii causam esse: non uti demonstretur quod ante oculos est, sed ne, si quis vobis error in tanta re sit objectus, omnes potius me arbitrentur causae, quam vos religioni vestrae defuisse.

Quamquam ego mihi sic persuadeo, Recuperatores, non vos tam propter juris obscuram, dubiamque rationem, bis jam de eadem causa dubitasse, quam quod videtur ad summam illius existimationem⁵ hoc judicium pertinere, moram ad conde-

F f f f 2

mnan-

fecit, ut non praetermitterem. Hotomanus igitur *ius civile* interpretatur hic *ius civitatis*, quod Aebutius, quoniam Sylla civitatem Volaterranis ademisset, negat Caccinam Volaterranum civem esse, & a civitate hereditatem capere. Mihi probari vix possit. Mitto loquendi genus, quo non alibi, quod quidem meminerim, sic utitur. De *jure* autem *civitatis* quae dicturus est in hac oratione, in extrema dicit, ut aliud agens, ac dicit his ipsis verbis: *Nihil est ad causam attinuisse*. Quod igitur civile jus dicam hic intelligi? id, de quo statim subjicit, *Sed cur de eo jure mihi dicendum sit, quo sublato non solum pars aliqua deminuta, sed etiam vis ea, quae juri maxime est adversaria, confirmata esse videtur*. Hoc autem jus in qua re verbatim sit, dicit etiam in Oratore sic: *Tota nobis causa pro Caccina de verbis interdicti fuit*. Et dicit in hac oratione: *Dolabella praetor interdicxit, ut esset consuetudo, de viri hominibus armatis*. Deinde: *Sponsio facta est, de hac sponsione vobis judicandum est*. Fortem sponsionis sequitur, *Ni adversus edictum praetoris vis facta esset, seu igitur illud, cui vis est inimicissima in verbis interdicti, de quibus totam hanc causam ait sibi fuisse,*

de quo judicium fieri videretur, profecto hoc est. Neque fuit verendum, ne quid obstatet ea distinctio juris civilis & juris praetoris, posita a Papiniano in lege 7. De *judiciis & jure*, alique jurisconsultis, & usurpationibus Cicero: quam cur hic magis observet, quam in ipsa definitione *juris civilis*, quam in Topicis exposuit, ubi edicta praetorum, aliorumque magistratum, juris civilis partem constituit? Est enim ibi *ius civile*, ut scis, quod in legibus, senatusconsultis, veteris iudicis, juris praetorum auctoritate, edictis magistratum, more, aequitate consistit. Neque porro, quia edicti appellatione Cicero *interdictum* complectatur item, ut jurisconsulti hic locus, quem citavi modo, *Ni adversus edictum praetoris vis facta esset*, alique in hac oratione loci dubitare nos sinunt, ut illic ostendamus; ubi, cur edictum pro interdicto dici negare, causa non fuit. P. Faber.

⁵ Ad summam illius existimationem] Summa existimatio est res, a qua omnis nostra fama & dignitas pendet. Sic summum bonum, apud Caesarem, in quo periclitatur res universa. Summa res publica, res, a qua pendet salus republicae, apud Ciceronem, ut alibi ostendimus. Grevius.

mandum acquisisse⁶, simul & illi spatium ad sese colligendum dedisse. Quod quoniam jam in consuetudinem venit, & id viri boni, vestri similes, in iudicando faciunt, reprehendendum fortasse minus, querendum vero magis etiam videtur: ideo quod omnia iudicia, aut distrahendarum controversiarum, aut puniendorum malefactorum causa reperta sunt: quorum alterum levius est, propterea quod & minus lædit, & perpæse disceptatore domestico⁷ dijudicatur: alterum est vehementissimum, quod & ad graviore res pertinet, & non honorariam operam amici, sed severitatem iudicis, ac vim requirit.

Quod est gravius, & cuius rei causa⁸ maxime iudicia constituta sunt, id jam mala consuetudine dissolutum est. Nam ut quæque res est turpissima; sic maxime & maturissime iudicanda est. At ea, in qua existimationis periculum est, tardissime iudicatur.

III. Qui igitur convenit, quæ causa fuerit ad constituendum iudicium⁹, eandem moram esse ad iudicandum? Si quis, quod spondit, qua in re verbo se uno obligavit, id non facit, maturo iudicio, sine ulla religione iudicis condemnatur. Qui per tutelam, aut societatem, aut rem mandatam, aut fiduciæ rationem, fraudavit quempiam, in eo, quo delictum majus est, eo poena est tardior. Est enim turpe iudicium. Et factio quidem turpe¹⁰. Videte igitur quam inique accidat, quia

⁶ *Moram ad condemnandum acquisisse*] Id est, lubentissime arripuisse occasionem differendæ & producendæ damnationis. Apparet duabus de causis ampliationem interponi solitam; primum cum revera non liquebat iudicibus, & obscura erat causa; deinde cum grave erat iudicium, utpote quod existimationem lædebat. Nam si absolvendum esset reus, prima actione iudicabatur: si videretur condemnandus, *amplius* pronuntiabatur; non ex jure scripto, sed ex consuetudine, ut modo declarat; & in hanc eandem rationem atque sententiam sic loquitur Ascovnius in III. Verrina: Et omnino, inquit, si videbatur iudicibus bona causa, absolvendæ reum; si mala, non statim damnabatur, sed hac occasione perdebant. Hotomanus.

⁷ *Disceptatore domestico*] Intra parietes ab amicis controversia componitur. Cic. 3. de

Leg. Disceptator juris, qui privata iudicet, iudicariæ iubeat, prætor esto. Pass.

⁸ *Cuius rei causa*] Nempe ut maleficia vindicentur. Idem.

⁹ *Ad constituendum iudicium*] Constitueret iudicium vel questionem (utrumque enim dicimus) in publicis duntaxat iudiciis, dicitur *Questor*, qui iudicium resectione utriusque facta, certos constituit iudices, qui sibi iurati in consilio adsint; & secum causam cognoscant. In privatis vero iudiciis, cum prætor urbanus iudici aut recuperatoribus a litigatoribus acceptis potestatem de causa cognoscendi & iudicandi facit, *iudicium constituere* dicitur. Hotoman.

¹⁰ *Et factio quidem turpe*] Paul. Manutius factum, sed e conjectura, contra omnes libros impressos scriptoque. Sequitur tamen Lambinus. *Græverus*

quia res indigna sit, ideo turpem existimationem sequi: quia turpis existimatio sequatur, ideo rem indignam non iudicari.

At si quis mihi hoc iudex, recuperatorve dicat: *Potuisti enim leviori actione¹¹ confingere: potuisti ad tuum jus faciliore, & commodiore iudicio pervenire. Quare aut mura actionem, aut noli mihi instare, ut iudicem*: tamen is aut timidior videatur quam fortem, aut cupidior quam sapientem iudicem esse æquum est, si aut mihi præscribat, quemadmodum meum jus persequar, aut ipse id, quod ad se delatum sit, non audeat iudicare. Etenim si prætor is, qui iudicia dat, nunquam peritiori præstituit, qua actione illum uti velit: videte quam iniquum sit, constituta jam re, iudicem, quid agi poterit, aut quid possit, non quid actum sit, querere.

Verutamen nimia vestrae benignitati pareceremus, si alia ratione jus nostrum recuperare possemus. Nunc vero quis est, qui aut vim armatis hominibus factam relinquere putet oportere, aut ejus rei leviozem actionem nobis aliquam demonstrare possit? Ex quo genere peccati, ut illi clamitant, vel injuriarum, vel capitis iudicia constituta sunt, in eo potestis atrocitatem nostram reprehendere, cum videatis nihil aliud actum, nisi possessionem per interdictum¹² esse repetitam?

IV.

¹¹ *Leviori actione*] Quam hac, quæ est de vi armata, & injuria, unde turpis existimatio sequitur, *Hotomanus*.

¹² *Per interdictum*] Decreta quædam prætoris, quibus ille aliquid fieri jubebat aut vetabat, *interdicta* dicebantur, præsertim in possessionum controversiis. Unde autem dicta sint, diu questum est: nam ab *interdicere* deductum vocabulum non videtur, quod cum *interdicere* verbum prohibere significet, & denuntiare ne quid fiat, pleraque interdita jubeant, non prohibeant. Ego ex eo derivatam appellationem puto, quod inter hoc prætoris decretum, & principalis negotii controversiæque disceptationem, aliquid fieri aut juberetur, aut vetaretur, quasi hoc decretum interea dictum atque interpositum esset, dum actionem principalis causæ aliquando litigator postulare; itaque puto sensisse ac dispuasit jurisconsultos, quorum obtinuisse sententiam Tribonianus scribit; non autem, quod ille, nescio quo auctore, tradi-

dit, quod inter duos dicantur; nisi forte non de vi armata, & injuria, unde turpis existimatio sequitur, sed duo scribendum sit. Exempli causa, cum in fundo essem, deieci tu me ex eo, vi, armatis aut non armatis hominibus, quod tuum esse illam fundum diceret. Prætor me per interdictum restitui juberet; hoc est dicere, jubet me possidere interea, dum ille constituto iudicio planum fecerit, ac docuerit, se illius esse fundi dominum. Hoc ira esse, ex his quæ post dicentur, facile ac dilucide constat. Sed quoniam ubi non constat, uter possessor sit, petitoria actio institui non potest, *quis et civilis et naturalis ratio postulat*, & principalis negotii controversiæque disceptationem, hanc quasi actio ac iudicium a prætore dabatur, quo uter esset possessor constitueretur. Hæc ergo inter *actionem* & *interdictum* similitudo est, quod utrumque a prætore datur, ut l. 35. §. non solum, D. de procur. utrumque certa conce-

IV. Verum siue vos existimationis illius periculum, siue juris dubitatio tardiores fecit adhuc ad iudicandum: alterius rei causam vosmetipsi jam vobis, sapius prolato iudicio, fustulisti: alterius ego vobis hodierno die causam profecto auferam, ne diutius de controversia nostra, ac de communi jure dubitetis. Et, si forte videbor alius initium rei demonstranda petisse, quam me ratio juris¹³, & jus de quo iudicium est, & natura causa coegerit, quælo, ut ignoscatis. Non enim minus laborat A. Cæcina, ne summo jure¹⁴ egisse, quam ne certum jus non obtinuisse videatur.

M. Fulcinius fuit, Recuperatores, e municipio Tarquinienfi, qui & domi suæ cum primis honestus existimatus est, & Romæ argentariam¹⁵ non ignobilem fecit. Is habuit in matrimonio Cænniam, eodem e municipio, summo loco natam, & probatissimam sceminam, sicut & vivus multis ipse rebus ostendit, & in morte sua testamento declaravit. Hinc Cænniæ fundum in agro Tarquinienfi vendidit temporibus illis difficillimis solutionis¹⁶. Cum uteretur dote uxoris numerata: quo mulieri esset res cautior, curavit, ut in eo fundo dos collocaretur. Aliquanto post, jam argentaria dissoluta, Fulcinius huic fundo uxoris continentia quædam prædia, atque adjun-

conceptaque verborum formula constituitur, in utroque sponiones sunt, utroque iudex aut recuperatores dantur. Idem.

13 *Ratio juris, & jus*] Lambinus corrigi ac legit, & vis de qua iudicium est: ut videtur, nimis audacter. Hotomants, qui *rationem juris*, hic vult dici hujusce causæ difficultatem & obscuritatem, interpretatur *jus de quo iudicium est*, ius Cæcina, de quo in hoc iudicio quæritur: ne hoc quidem factis probabile, Ciceronem tam inusitata defectione verborum ex anticipi notione verbi *juris* orationi suæ voluisse tenebras illas obducere. Quid igitur dicam? nisi librarium non tenuisse consuetudinem scribendi Ciceronis, atque aliorum veterum: qui I consonantem inter duas vocales geminare soliti sunt. *Sciat*, ait Quintilianus in lib. I. cap. 4. *etiam Ciceroni placuisse*, alio, malitiamque, geminata scribere. Idem aliis exemplis docuit Velius, & Terentianus. Idem Priscianus. Ergo Ciceronem dicam ex illa sua con-

suetudine scripsisse hic, *Quam me ratio juris eius, de quo iudicium est*. Non alio modo atque paulo ante dixit, *Sed cum de eo jure mihi dicendum sit*. Et infra dicit, *At vero ratio juris, interdumque vis, &c.* Nihil apertius. Et vide, mutatio illa tam in literis prope nulla ut sententiam mutarit, aut ad eo corruerit. *Fab.*

14 *Summo jure*] Summo egisse jure Cæcina, si, cum actione leviori confingere potuisset, uti tamen, otio & malvolentia animi inductus, ista actione voluisset. *Hotomants*. *Summo jure*, est nimis atroci actione. *Ursinus*.

15 *Argentariam*] Vide supra, pag. 518. ubi *naviculariam* in Veer. v. 18.

16 *Temporibus illis difficillimis solutionis*] Id est, quo tempore argentarii difficultate rei minimarum laborabant, neque sine maxima difficultate æs alienum dissolvere poterant. Tempora autem Syllana significat. *Hotomants*.

adjuncta mercatur. Moritur Fulcinius: (multa enim, quæ sunt in re, quia remota sunt a causa, prætermittam) testamento facit heredem, quem habebat e Cænnia filium: usumfructum omnium bonorum suorum Cænniæ legat, ut frueretur una cum filio.

Magnus honos¹⁷ viri, jucundus mulieri fuisset, si diuturnum esse licuisset. Frueretur enim bonis cum eo, quem suis bonis heredem esse cupiebat, & ex quo maximum fructum implevi capiebat. Sed hunc fructum mature fortuna ademit. Nam brevi tempore M. Fulcinius adolescens mortuus est: heredem P. Cænnium fecit: uxori grande pondus argenti, matricque partem bonorum majorem legavit. Itaque in partem mulieres vocatæ sunt.

V. Cum esset hæc auctio hereditaria constituta¹⁸: Æbutius iste, qui jamdiu Cænniæ viduitate, ac solitudine aleretur, ac se ejus in familiaritatem insinuasset hac ratione, ut cum aliquo suo compendio negotia mulieris, si qua acciderent, controversiasque susciperet: versabatur quoque eo tempore in his rationibus auctiois, & partitionis: atque etiam se ipse inferebat, & intrudebat: & in eam opinionem Cænniam adducebat, ut mulier imperita nihil putaret agi callide posse, ubi non adesset Æbutius.

Quam personam jam ex quotidiana cognoscitis vita, Recuperatores, mulierum assentatoris, cognitoris viduarum¹⁹, defensoris nimium litigiosi, conciti ad rixam, inepti ac stulti inter viros, inter mulieres periti juris & callidi: hanc personam imponite Æbutio. Is enim Cænniæ fuit Æbutius: ne forte quærat, num propinquus? nihil alienius. Amicus aut a patre, aut a viro traditus? nihil minus. Quis igitur? ille, quem supra deformavi: voluntarius amicus mulieris, non necessitudine aliqua, sed ficto officio, simulataque sedulitate conjun-

17 *Magnus honor viri*] Honorificum fuisse aliquid amici testamento accipere, dictum est alias. *Idem*, Vid. Phil. II. 16.

18 *Cum esset hæc auctio hereditaria constituta*] Cum a communione discedere cuperent, neque facile & commode res inter

se parti possent, placuit auctioem constitui, ut pecunie redactæ partitio fieret. *Hotomants*.

19 *Cognitoris viduarum*] *Cognitor*, qui præsentis negotium causamque suscipit; *Prætor*, qui absentis. *Idem*.

junctus : magis opportuna opera nonnunquam , quam aliquando fideli .

Cum esset , ut dicere institueram , constituta auctio Romæ , suadebant amici , cognatique Cæsennæ , id quod ipsi quoque mulieri in mentem veniebat ; quoniam potestas esset emendi fundum illum Fulcinianum , qui fundo ejus antiquo continens esset , nullam esse rationem amittere ejusmodi occasione ; cum præsertim pecunia ex partitione deberetur ; nusquam eam posse melius collocari . Itaque mulier facere constituit : mandat ut fundum sibi emat . Cui tandem ? cui putatis ? an non in mentem venit omnibus , hominis illius ad hoc munus , & ad omnia mulieris negotia parati , sine quo nihil satis caute , nihil satis callide agi posset ? Recte attenditis .

VI. Æbutio negotium datur . Adest ad tabulam ²⁰ . Licetur Æbutius . Deterrentur emptores multi , partim gratia Cæsennæ ; partim etiam pretio . Fundus addicitur Æbutio : pecuniam argentario promittit Æbutius . Quo testimonio nunc vir optimus utitur , sibi emptum esse . Quasi vero aut nos ei negemus addictum , aut tum quisquam fuerit , qui dubitavit , quin emeretur Cæsennæ , cum id plerique scirent ; omnes ferre audissent ; hi conjectura assequi possent , cum pecunia Cæsennæ ex illa hereditate deberetur : eam porro in prædiis collocari maxime expediret : essent autem prædia , quæ mulieri maxime convenirent : ea venirent : liceretur is , quem Cæsennæ dare operam nemo miraretur : sibi emere nemo posset suspicari .

Hac emptione facta , pecunia solvitur a Cæsennia ²¹ . Cujus rei putat iste rationem reddi non posse , quod ipse tabulas averterit ²² : se autem habere argentarii tabulas , in quibus sibi

²⁰ Ad tabulam] Olim ad argentariorum tabernas auctiones fieri in foro solebant , ut cui quoque res adita esset , ei argentarius expensam pecuniam in tabulas referret . Idem .

²¹ Pecunia solvitur a Cæsennia] Nota locutio ; pro ex nummis Cæsennia : idem lib. epiñ. ad Attic. iv. Homines , non modo non

recusare , sed etiam hoc dicere , se a me solvere ; & lib. 7. Prater laborat , ut tibi quod debet , ab Egnatio solvat . Idem .

²² Tabulas averterit] Cæsennia : in quibus expensa Æbutio pecunia relata erat , quam ipse Cæsennia nomine argentario solverat . Idem .

sibi expensa ²³ pecunia lata sit , acceptaque relata : quasi id aliter fieri oportuerit . Cum omnia ita facta essent , quemadmodum nos defendimus , Cæsennia fundum possedit , locavitque : neque ita multo post A. Cæcina nupsit . Ut in pauca conferam , testamento facto mulier moritur . Facit heredem ex deunce , & semuncia Cæcinam : ex duabus sextulis M. Fulcinium ²⁴ , libertum superioris viri : Æbutio sextulam aufergit . Hanc sextulam illa mercedem isti esse voluit affiduitatis , & molestiæ , si quam susceperat . Iste autem hac sextula se ansam retinere omnium controversiarum putat .

VII. Jam principio ausus est dicere , non posse heredem esse Cæsennæ Cæcinam : quod is deteriore jure esset , quam cæteri cives , propter incommodum Volaterranorum ²⁵ , calamitatemque civilem . Itaque homo timidus , imperitiosusque , qui neque animi , neque consilii satis haberet , non putavit esse tanti hereditatem , ut de civitate in dubium veniret . Concessit , credo , Æbutio , quantum veller , de Cæsennia bonis ut haberet : immo , ut viro forti , ac sapienti dignum fuit , ita calumniam ²⁶ , stultitiamque obrivit , ac contudit .

In possessione bonorum cum esset ²⁷ , & cum ipse sextulam suam nimium exaggeraret , nomine heredis arbitrum familiae eriscunde postulavit . Atque illis paucis diebus , posteaquam videt nihil se ab A. Cæcina posse , litium terrore , abraderet : homini Romæ in foro denuntiat , fundum illum , de quo ante dixi , cujus istum emptorem demonstravi fuisse , mandatu

Tom. IV.

G g g g

Cæsen-

²³ Sibi expensa] Expensa pecunia refertur , etiam que adnumerata non est ; ut cum alicui res adita est certo pretio , argentarius expensam illi tantam pecuniam refert ; cum hoc tantum significet , ab illo deberi . Sensus nunc qui sit , opinor non obscurum est . Idem .

²⁴ Ex duabus Sextulis M. Fulcinium] Sextula est sexta pars uncie . Dividitur hereditas in duodecim uncias , quæ sunt partes hereditatis : unaqueque uncia in sex sextulas . De hoc loco multis Budæus lib. 1. de aße Passerius .

²⁵ Propter incommodum Volaterranorum] L. Sylla rerum potitus Italiae municipiis civitatem admittit . Cic. in Oratione pro Domo .

Livius . Appianus . Hoc præter alia eam vim habebat , ut nemo ex iis municipiis hereditatem a populo Romano posset accipere . Volaterras autem biennium obsessas , & omnibus injurias a Sylla dictatore affectas ; norum est ex historia . Sed huic loco respondere postea Cicero copiose . Horum .

²⁶ Calumniam] Improbæ litis terrorem & stultitiam prostravit . Passerat .

²⁷ In possessione bonorum cum esset] Mortua igitur fructuaria , confestim , tanquam consolidatione facta , & pleno jure dominus ejus fundi possessionem naturalem apprehenderat . Nam antea civiliter tantum possidebat , cum usufructus possessionem non impedi-

Cæsennæ, suum esse, seque sibi emisse. Quid ais? Istius ille fundus est, quem sine ulla controversia quadriennium, hoc est, ex quo tempore fundus venit, quoad vixit, possedit Cæsennæ? Usus enim, inquit, ejus, & fructus fundi, testamenti viri, fuerat Cæsennæ.

Cum hoc novæ litis genus tam malitiose intenderet, placuit Cæcinæ, de amicorum sententia constituere, quo die in rem præsentem veniretur²⁸, & de fundo Cæcina moribus deduceretur²⁹. Colloquuntur. Dies ex utriusque commodo sumitur. Cæcina cum amicis ad diem venit in castellum Axiam: ex quo loco fundus is, de quo agitur, non longe abest. Ibi certior fit a pluribus, homines permultos, liberos, atque servos, coegisse & armasse Æbutium. Cum id partim mirarentur, partim non crederent: ecce ipse Æbutius in castellum venit. Denuntiat Cæcinæ se armatos habere: abiturum eum non esse, si accessisset. Cæcinæ placuit, & amicis, quoad videretur salvo capite fieri posse, experiri. Tum de castello descendunt: in fundum proficiscuntur: videtur temere commissum. Verum, ut opinor, hoc fuit causæ. Tam temere istum re commissurum, quam verbis nuntiabatur, nemo putavit.

VIII. Atque iste ad omnes introitus, qua adiri poterat non modo in eum fundum, de quo controversia fuerat, sed etiam in illum proximum, de quo nihil ambigebatur, armatos homines opponit. Itaque primo cum in antiquum fundum ingredi vellet, quod ea proxime accedi poterat: frequentes armati obliterunt.

Quo loco depulsus Cæcina, tamen, qua potuit, ad eum fundum profectus est, e quo ex conventu vim fieri³⁰ oportebat. Ejus autem fundi extremam partem oleæ directo ordine definiunt. Ad eas cum accederetur, iste cum omnibus co-

²⁸ *In rem præsentem veniretur*] Dicitur est jam antea, moris fuisse, ut in possessionum controversiis uterque adversarius aliquot homines advocaret, cum quibus in fundum, de quo controversia esset, proficisceretur: ubique illis præsentibus vis sine armis per simulationem fieret: ut alter ex his, qui scilicet naturaliter non possidebat, ipsos postea testibus uti posset de fundo se dejectum: &

interdictum postularet. *Idem*. Budæus in Pandectis exponit, locum oculis ac digito designare, id veteribus esse *in rem præsentem perducere*.

²⁹ *Moribus deduceretur*] Vide supra, hujus orationis cap. 1.

³⁰ *Ex conventu vim fieri*] Vim illam usitatam, que *divis causa* & per simulationem fiebat. *Horomansus*.

piis præsto fuit, servumque suum, nomine Antiochum, ad se vocavit, & clara voce imperavit, ut eum, qui illum olearum ordinem intrasset, occideret. Homo, mea sententia, prudentissimus Cæcina, tamen in hac re plus mihi animi, quam consilii videtur habuisse. Nam cum & armatorum multitudinem videret, & eam vocem Æbutii, quam commemoravi, audisset; tamen accessit propius, & jam ingrediens intra finem ejus loci, quem oleæ terminabant, impetum armati Antiochi, cæterorumque tela atque incurfus refugit. Eodem tempore se in fugam conferunt una amici, advocatice ejus, metu perterriti, quemadmodum illorum testem dicere audistis. His rebus ita gestis, P. Dolabella prætor interdixit, ut est consuetudo, *De vi, hominibus armatis*, sine ulla exceptione³¹, tantum, ut, unde deieccisset, restitueret. Restituisse se dixit³². Sponsio facta est³³. Hac de sponsione vobis judicandum est.

IX. Maxime fuit optandum Cæcinæ, Recuperatores, ut controversiæ nihil haberet: secundo loco, ut ne cum improbo homine: tertio, ut cum tam stulto haberet. Etenim non minus nos stulticia illius sublevat, quam lædit improbitas. Improbis fuit, quod homines coegit, armavit: coactis, armatisque vim fecit. Læsit in eo Cæcinam. Sublevavit ibidem. Nam in eas ipsas res, quas improbitate fecit, testimonia sumpsit, & eis in causa testimoniis utitur.

Itaque mihi certum est, Recuperatores, antequam ad meam defensionem, meosque testes venio, illius uti confessione & testimoniis. Quid consistetur, atque ita libenter confretur, ut

³¹ *Sine ulla exceptione*] Id est, pure ac simpliciter decrevit ut restitueret, neque addidit, *Cum Cæcina possideret*. Sed sive possideret, sive non possideret, restitui iussit. Quod planum est infra. *Idem*.

³² *Restituisse se dixit*] Quod restituisse se dixit, non sic accipiendum est, quasi revera se in fundum litigiosum rediisse Cæcinam contenderet. Hoc enim falsum esse ex oratione intelligitur. Sed hoc eam vim habet, quasi diceret restituisse non debere. Hic enim mos fuit in istis sponsionibus, ut restitueret iustus statim se restituisse diceret. Quod ita

intelligi volebat, quasi edicto atque imperio prætoris, cui civem modeste parere oportebat, paruisset. Cum enim sub ea conditione esset restituisse iustus, si deieccisset, non deieccisse se contendebat: eoque prætoris imperio & interdicto morem gessisse. *Idem*.

³³ *Sponsio facta est*] A Cæcina: Si restitutus sum ex edicto prætoris. Ab Æbutio: Nisi ex edicto Cæcinam restitui. Recuperatores judicare debebant, fuerint restitutus Cæcina, an non. Quæ est consuetudo causæ. *Ferrarius*.

ut non solum fateri, sed etiam profiteri videatur, Recuperatores? Convocavi homines: coegi: armavi: terrore mortis, ac periculo capitis, ne accederes, obstiti: ferro, (inquit) ferro, (& hoc dicit in iudicio) te rejeci, atque perterritui. Quid? testes quid ajunt? P. Vetilius, propinquus Æbutii, se Æbutio cum armatis servis venisse advocatum. Quid præterea? fuisse complures armatos. Quid aliud? minatum esse Æbutium Cæcinæ. Quid ego de hoc teste dicam, nisi hoc, Recuperatores, ut idcirco non minus ei credatis, quod homo minus idoneus habetur: sed ideo credatis, quod ex illa parte id dicit, quod illi causæ maxime est alienum?

A. Terentius, alter testis, non modo Æbutium, sed etiam seipsum arguit. In Æbutium hoc dicit, armatos homines fuisse: de se autem hoc prædicat, Antiocho, Æbutii servo, imperasse, ut in Cæcinam advenientem cum ferro invaderet. Quid loquar amplius hoc de homine? in quem ego dicere, cum rogare a Cæcina, nunquam volui, ne arguere illum rei capitalis viderer: de eo dubito nunc, quomodo aut loquar, aut taceam, cum ipse hoc de se juratus prædicet. Deinde L. Cælius non solum Æbutium cum armatis dixit fuisse compluribus, verum etiam cum advocatis perpaucis eo venisse Cæcinam. De hoc ego teste detraham; cui æque, atque meo testis, ut credatis, postulo?

X. P. Memmius secutus est, qui suum non parvum beneficium commemoravit in amicos Cæcinæ, quibus sese viam per fratris sui fundum dedisse dixit³⁴, qua effugere possent, cum essent metu omnes perterriti. Huic ego testi gratias agam, quod & in re misericordem se præbuit, & in testimonio religiosum.

A. Attilius, & ejus filius L. Attilius, & armatos ibi fuisse, & se suos armatos adduxisse dixerunt. Etiam hoc amplius: cum Æbutius Cæcinæ malum minaretur, ibi tum Cæcinam postulasse, ut moribus deductio fieret. Hoc idem P. Rutilius dixit, & eo libentius dixit, ut aliquo in iudicio e-

jus

³⁴ Dixi] Ita nostri omnes. Sed M. Ant. Ferratius, dixit: quod verius crediderim. *divertur.*

jus testimonio creditum putaretur. Duo præterea testes nihil de vi, sed de re ipsa, atque emptione fundi dixerunt: P. Cæfennius, auctor fundi³⁵, non tam auctoritate gravi, quam corpore: & argentarius Sex. Clodius, cui nomen est Phormio, nec minus niger³⁶, nec minus confidens, quam ille Terentianus est Phormio, nihil de vi dixerunt, nihil præterea, quod ad vestrum iudicium pertineret.

Decimo vero loco testis expectatus, & ad extremum refervatus, dixit, senator populi Romani, splendor ordinis, decus, atque ornamentum iudiciorum, exemplar antiquæ religionis, Fidiculanus Falcula: qui cum ita vehemens, acerque venisset, ut non modo Cæcinam perjurio suo læderet, sed etiam mihi videretur irasci; ita eum placidum, mollemque reddidi, ut non auderet, sicut meministis, iterum dicere, quot millia fundus suus abesset ab urbe. Nam cum dixisset minus abesse LIII³⁷, populus cum risu acclamavit, ipsa esse. Meminerant enim omnes, quantum in Albiano iudicio³⁸ accepisset.

In eum quid dicam, nisi id, quod negare non possit? venisse in consilium publicæ quæstionis³⁹, cum ejus consilii iudex non esset: & in eo consilio, cum causam non audisset, & potestas esset ampliandi, dixisse, *sibi liquere*: dum incognita re iudicare voluisset, maluisse condemnare, quam absolvere: cum, si uno minus damnarent⁴⁰, condemnari reus non posset, non ad cognoscendam causam, sed ad explendam damnationem præsto fuisse. Utrum gravius aliquid in quempiam dici potest, quam ad hominem condemnandum, quem nunquam

³⁵ Auctor fundi] Qui fundum vendidit, quippe heres Cæfennæ. Ferratius.

³⁶ Minus niger] Quam ille servus, qui Phormionis personam agebat. *Idem.*

³⁷ Minus abesse LIII.] Nihil propemodum hic mutò. Lego LM. Poterat intelligi *passuum*: poterat *navantum*, ut hic populus locans intelligit. Minus LM. responderat Falcula: id erat populo XL millia, quia tot millia nummum in illo iudicio accepserat, ut apparet in defensione Cluentii; qua in oratione tamen, dum causæ interfuit Cicero, purgat Falculam. P. Faber.

³⁸ In Albiano iudicio] In iudicio Stati Albiani Oppianici, quem A. Cluentius veneficii acculabat. *Hotomannus.*

³⁹ In consilium publicæ quæstionis] In consilium iudicum. *Pasferat.*

⁴⁰ Si uno minus damnarent] Erant iudices xxxii. ut ex Cluentiana intelligitur: & sexdecim corruptendos Elius Stalenus iudex ipse decimus septimus susceperat: cum unus deesset, C. Fidiculanus Falcula ad complendam Oppianici damnationem dicebatur esse suppositus. *Hotomannus.*

quam vidisset, neque audisset, adductum pretio esse? An certius quidquam obijci potest, quam quod is, cui obijcitur, ne nutu quidem infirmare conatur? Verumtamen is testis, ut facile intelligeretis, cum non adfuisse animo, cum ab illis causa ageretur, testesque dicerent, sed tantisper de aliquo reo cogitasse⁴¹: cum omnes ante eum dixissent testes, armatos cum Ebutio fuisse complures; solus dixit non fuisse. Visus est mihi primo veterator intelligere praclare, quid causa optaret: & tantummodo errare, quod omnes testes infirmaret; qui ante eum dixissent: cum subito ecce idem, qui solet, suos solos servos armatos fuisse dixit.

XI. Quid huic tu homini facias? nonne concedas interdum, ut excusatione summæ stultitiæ, summæ improbitatis odium deprecetur? Utrum, Recuperatores, his testibus non creditis, cum, quid liqueret, non habuistis? At controversia non erat, quin verum dicerent. An in coacta multitudine, in armis, in telis, in præsentis metu mortis, perspicuo periculo cædis, dubium vobis fuit, utrum esse vis aliqua videretur, necne? Quibus igitur in rebus vis intelligi potest, si in his non intelligetur? An vero illa defensio vobis præclara visa est? Non dejeci, sed obtiti. Non enim te sum passus in fundum ingredi: sed armatos homines opposui: ut intelligeres, si in fundo pedem posuisses, statim tibi esse pereundum. Quid ais? is, qui armis perterritus, fugatus, pulsus est, non videtur esse dejectus?

Posterior de verbo videbimus: nunc rem ipsam ponamus; quam illi non negant: & ejus rei jus, actionemque quaramus. Est hæc res posita, quæ ab adversario non negatur: Cæcinam, cum ad constitutam diem, tempusque venisset, ut jus, ac deductio moribus fieret, pullum, prohibitumque esse vi, coactis hominibus & armatis. Cum hoc constet, ego homo imperitus juris, ignarus negotiorum ac litium, hanc puto me habere actionem, ut per interdictum, meum jus teneam, atque injuriam tuam persequar. Fac in hoc errare me, nec

⁴¹ Tantisper de aliquo reo cogitasse] Facete dictum. Non attendebat, inquit, dum alii testimonium dicerent; sed interea cogitabat, an unquam simili fortuna uti posset, quali in Oppianici judicio usus erat. Idem.

nullo modo posse per hoc interdictum id assequi, quod velim. Te uti in hac re magistro volo. Quæro, sitne aliqua hujus rei actio, an nulla. Convocari homines propter possessionis controversiam non oportet: armari multitudinem, juris retinendi causa, non convenit: nec juri quidquam tam inimicum, quam vis: nec æquitati quidquam tam infestum est, quam convocati homines, & armati.

XII. Quod cum ita sit, resque ejusmodi sit, ut in primis magistratibus animadvertenda esse videatur, iterum quæro, sitne ejus rei aliqua actio, an nulla. Nullam esse dices? audire cupio: qui in pace & otio, cum manum fecerit, copias pararit, multitudinem hominum coegerit, armarit, instruxerit, homines inermes, qui ad constitutum⁴² experiendi juris gratia venissent, armis, viris, terrore, periculoque mortis repulerit, fugarit, averterit, hoc dicat: Feci equidem, quæ dicis, omnia: & ea sunt & turbulenta, & temeraria, & periculosa. Quid ergo est? impune feci. Nam quid agas mecum ex jure civili, ac prætorio, non habes⁴³. Itane vero, Recuperatores? hoc vos audietis? & apud vos dici patiemini sapius? cum majores nostri tanta diligentia, prudentiaque fuerint, ut omnia omnium non modo tantarum rerum, sed etiam tenuissimarum jura statuerint, persecutique sint; ut hoc genus unum, vel maximum prætermitterent⁴⁴: ut, si qui me exire domo mea coegissent armis, haberem actionem; si qui introire prohibuissent, non haberem? Nondum de Cæcinæ causa disputo, nondum de jure possessionis nostræ loquor. Tantum de tua defensione, C. Piso, queror.

Quan-

⁴² Ad constitutum] Constitutum, vocabulum ad jus civile pertinet, & significat diem tempusque litigatoribus inditum, quo se in loco certo ac constituto sistant. Idem.
⁴³ Quid agas mecum ex jure civili & prætorio non habes] Actiones primum a jurisconsultis ex legibus XII. tabularum constitutæ sunt: quæ civiles idcirco in libris Pandectarum appellantur, quod jure civili comparatæ sint: sed cum multis in causis deesse actiones prætores animadvertent, alias item pro suo ipsi jure acque imperio constituerunt: quæ ideo prætorie in fisdem libris no-

minantur. Utriusque tamen generis actiones prætor urbanus, qui juri dicundo præerat, litigatoribus, qui eas postulabant, dare solebat, & agendi potestatem peitoribus permittere. Idem.

⁴⁴ Ut hoc genus unum vel maximum prætermitterent] Hoc cum exclamacione pronuntiandum, & magna admiratione: aliqui enim deesse quippiam videretur: & particula ut vim habet interrogationis: ac si diceret: Tameñ usque eo imperitis existimabimus, &c. Idem.

Quando ita dicis, & ita constituis, Si Cæcina, cum in fundo esset, inde dejectus esset, tum per hoc interdictum eum restitui oportuisse: nunc vero dejectum nullo modo esse inde, ubi non fuerit; hoc interdicto nihil nos assecutos esse: quæro, si te hodie domum tuam redeuntem coacti homines & armati, non modo limine, tectoque ædium tuarum, sed primo aditu, vestibuloque prohibuerint, quid acturus sis. Monet amicus meus te, L. Calpurnius, ut idem dicas, quod ipse antea dixit, injuriarum. Quid? ad causam possessionis: quid? ad restituendum eum, quem oportet restitui: quid denique? ad jus civile, aut ad actoris notionem, & ad animadversionem, ages injuriarum⁴⁵? Plus tibi ego largiar. Non solum egeris, verum etiam condemnaris licet: numquid magis possidebis? Actio enim injuriarum non jus possessionis assequitur, sed dolorem imminutæ libertatis, judicio, poenæque mitigat.

XIII. Prætor interea, Piso, tanta de re tacebit? quemadmodum te restituat in ædes tuas, non habebit? Qui dies totos aut

⁴⁵ Quid denique? ad jus civile ages injuriarum?] Sic hunc locum restitui, deletionis iis, quæ ex ora libri in contextum orationis irruerant. Sententia autem nunc est aperta. Quid denique? inquit, ad jus civile, id est, ad ea, quæ sunt juris civilis, seu ad ea obtinenda, quæ beneficio juris civilis, & actionum ex jure civili nascentium, contingunt, ages injuriarum? proinde quasi dicat, nequaquam. Nam qui agit injuriarum, poenam persequitur: sed non recuperat rem sibi creptam, aut possessionem amissam actione injuriarum. Quid ergo? alia actione experiendum. Lamb. Lambinus octo verba delet: ego loci valde corrupti vitium omne in distinctione, & in uno nomine actoris positum esse sentio. Hic igitur lego, & distinguo sic: Quid denique ad jus civile, aut ad prætoris notionem, & ad animadversionem? ages injuriarum. Plus ego tibi largiar, non solum egeris, &c. Et mirum est tantos juriconsultos hoc vel non animadvertisse, vel non offendisse. Primum quis nescit ejusdem esse notionem, & animadversionem, & utrumque prætoris esse, neutrum actoris? De animadversione est notum ex ipso

edicto prætoris in titulo, De injuriis, lege 15. ait prætor, Si quis adversus ea fecerit, prout quoque res erit, animadversionem. Sic in titulo, De minoribus viginti quinque annis: & De auctoribus. Sed longior sum in re facilli. Notio item, ut cognitio, prætori quam sæpe tribuitur in Pandectis juris, commemorare nihil necesse est. Sed, ut illa mitem, quid esse potest evidenti, quam hic repeti eisdem verbis, quod dixerat proxime, Quid agas mecum ex jure civili, & prætorio, non habes? Tum occupatione, quæ sequitur, nihil potuit esse aptius. Dixeris, inquit, te actorum injuriarum; at ego hoc dicam, etiam si injuriarum egeris, etiam si ille condemnatus tibi sit, nihil te magis possideri. Causam hic addit eandem, quam Ulpianus in lege 7. de injuriis. In actione injuriarum, inquit, agitur, ut facinus vindicetur, non ut damnum faciat. Faber. Sententia est: Cum ages injuriarum, poenam, non rem ipsam repetes, ut magistratus & quæstor ea de re cognoscat, & animadverstat in eum, qui te affectit injuria. Paulo post dicit, iudicio poenæque, quod hic notionem & animadversionem. Passerat.

aut vim fieri vetat⁴⁶, aut restitui factam jubet: qui de fossis, de cloacis, de minimis aquarum, itinerumque controversiis interdicat, is repente obmutescet? in atrocissima re quid faciat, non habebit? & C. Pisone domo, tectisque suis prohibito, prohibito, inquam, per homines coactos, & armatos, prætor quemadmodum more & exemplo opitulari possit, non habebit? Quid enim dicit? aut quid tu, tam insigni accepta injuria, postulabis? Unde vi prohibitus sis⁴⁷? nemo unquam interdixit. Novum est, non dico inusitatum, verum omnino inauditum. Unde dejectus? quid proficies, cum illi hoc respondebunt tibi, quod tu nunc mihi: armatos se tibi obstitisse, ne in ædes accederes; ejici porro nullo modo potuisse, qui non accesserit?

Dejicior ego, inquis, si quis meorum dejicitur. Omnino. Jam bene agis. A verbis enim recedis, & aequitate uteris. Nam verba ipsa si sequi volumus, quomodo tu dejiceris, cum servus tuus dejicitur? Verum ita est, uti dicis. Te dejectum debeo intelligere, etiam si factus non fueris. Nonne? Age nunc, si ne tuorum quidem quisquam loco motus erit, atque omnes in ædibus adservati, ac retenti: tu solus prohibitus, & a tuis ædibus vi, atque armis perterritus: utrum hanc actionem habebis, qua nos usi sumus, an aliam quampiam, an omnino nullam⁴⁸? Nullam esse actionem dicere in re tam insigni, tamque atroci, neque prudentiæ, neque auctoritatis tuæ est. Alia si qua forte est, quæ nos fugerit, dic, quæ sit. Cupio discere.

Hæc si est, qua nos usi sumus: te iudice vincamus necesse est. Non enim vereor, ne hoc dicas, in eadem causa, eodem interdicto, te oportere restitui, Cæcinam non oportere. Etenim qui persequum non sit, ad incertum revocari bona, Tom. IV. H h h h fortu-

⁴⁶ Aut vim fieri vetat] Hæc genera interdictorum juriconsulti persecuti sunt lib. Pand. 43. Hocmannus.

⁴⁷ Unde vi prohibitus sis] Ut eo restituatur, si ingressu ædium te armati prohibuerint. Nemo unquam interdixit, nullo hoc fieret exemplo & more. Passerat.

⁴⁸ Utrum hanc actionem habebis qua nos

usi sumus, an aliam, an omnino nullam] Quintil. lib. v. 10. ubi differit de divisione Periculorum, & cum cura iurandum genus: quis si in proponendo unum quodlibet omiserimus, cum risu quoque tota res solvitur. Tullius quod Cicero pro Cæcina fecit, cum interrogat, si hæc actio non sit, quæ sit? simul enim remouentur omnia. Idem.

fortunas, possessiones omnium, si ulla ex parte sententia huius interdicti diminuta, aut infirmata sit? si auctoritate viro- rum talium, jus armorum hominum iudicio approbatum⁴⁹ videatur: in quo iudicio non de armis dubitatum, sed de verbis quaesitum esse dicatur? Is ne apud vos obtinebit cau- sam suam, qui se ita defenderit: Ejeci ego te armatis ho- minibus, non dejeci: ut tantum facinus non in æquitate defensionis, sed in una litera latuisse videatur? Hujusce rei vos statuētis nullam esse actionem, nulli experiendi jus constitu- tum, quod obliterit armatis hominibus? qui multitudine coacta, non introitu, sed omnino aditu quempiam prohi- buerit?

XIV. Quid ergo? hoc, quam habet vim? ut illa res ali- quid aliqua ex parte⁵⁰ differre videatur, utrum, pedem cum intulero, atque in possessionem vestigium fecero, tum expel- lar, atque dejiciar: an eadem vi, atque iisdem armis mihi ante occurratur, ne non modo intrare, verum etiam adspice- re, aut adspirare possim? qui hoc ab illo differt? ut ille co- gatur restituere, qui ingressum expulerit: ille, qui ingredien- tem repulerit, non cogatur?

Videte, per deos immortales! quod jus nobis, quam con- ditionem vobismetipsis; quam denique civitati legem consti- tuere velitis. Hujusce generis una est actio per hoc interdi- ctum, quo nos usi sumus, constituta. Ea si nihil valet, aut si ad hanc rem non pertinet: quid negligentius, aut quid stultius majoribus nostris dici potest, qui aut tantæ rei præ- termiserint actionem: aut eam constituerint, quæ nequaquam satis verbis causam, & rationem juris amplecteretur? Pericu- losum est dissolvi hoc interdictum: est captiosum omnibus, rem ullam constitui ejusmodi, quæ, cum armis gesta sit, re- scindi jure non possit. Veruntamen est turpissimum illud, tan- tæ

⁴⁹ Jus armorum hominum iudicio appro- batum] *Uti approbata*, sententia postulat; quod enim jus tandem est armorum hominum? quare legendum ita esse non est dubium. *Hocem*. Retinuit Hotomani conjecturam Lan- bicus: respicit Gruterus, a quo tamen dis- scessisse nunc vellem. *Olfo*.

⁵⁰ Aliquid ex aliqua parte] Altercaturh vacat, & est interpretatio alterius. *Ille res est prohiberi, non dejeci. Possesat. Erf. Ut esse ut aliquid aut aliqua ex parte. Unde patet aliqua ex parte esse adjectum ex magi- stri interpretatione. Grævius.*

tæ stultitiæ prudentissimos homines condemnari, ut vos judi- ceris, hujus rei interdictum, atque actionem in mentem ma- joribus nostris non venisse.

Queramus, inquit, licet: tamen hoc interdicto Æbutius non tenetur. Quid ita? Quod vis Cæcina facta non est⁵¹. Dicit in hac causa potest, ubi arma fuerint, ubi coacta ho- minum multitudo, ubi instructi, & certis locis cum ferro homines collocati, ubi minæ, pericula, terrorefque mortis, ibi vim non fuisse? Nemo, inquit, occisus est, neque fau- cibus. Quid ais? cum de possessionis controversia, & de pri- vatorum hominum contentione juris loquamur, tu vim nega- bis esse factam, si cædes & occisio facta non erit? Ego exer- citus maximos, sæpe pullos, & fugatos esse dico, terrore i- pso, impetuque hostium, sine cujusquam non modo morte, verum etiam vulnere.

XV. Etenim, Recuperatores, non ea sola vis est, quæ ad corpus nostrum, vitamque pervenit, sed etiam multo ma- jor ea, quæ, periculo mortis injecto, formidine animum per- territum, loco sæpe, & certo de statu dimovet. Itaque fau- cibus sæpe homines, cum corpore debilitantur, animo tamen non cedunt, neque eum relinquunt locum, quem statuerint defendere. At alii pelluntur integri⁵², ut non dubium sit, quin major adhibita vis ei sit, cujus animus sit perterritus, quam illi, cujus corpus vulneratum sit.

Quod si vi pullos dicimus exercitus esse eos, qui metu, ac tenui sæpe suspitione periculi fugerunt: & si non solum impulsu scutorum, neque conflictu corporum, neque istu co- minus, neque conjectione telorum; sed sæpe clamore ipso mi- litum, aut instructione, aspectuque signorum magnas copias pulsas esse, & vidimus, & audivimus: quæ vis in bello ap- pellatur, ea in otio non appellabitur? & quod vehemens in re militari putatur, id leve in jure civili judicabitur? &

H h h h 2 quod

⁵¹ Quod vis Cæcine facta non est] Quip- defensio probatur, ut in possessione retinen- pe qui non possidebat. Hoc enim est Æbu- da non videatur esse vis facta, si, qui non teti causæ firmamentum: ut infra ostendam. possidebat, prohibitus est introitu. *Hotoma- nus.*

Scribit autem Labeo, eum qui per vim pos- sessionem suam retinuit, vi non possidere, l. 1. D. de vi & vi arm. Quare hæc mihi Æbutii

⁵² Integri] Nullo vulnere accepto. *Taf.*

quod exercitus armatos movet, id advocationem togatorum non videbitur movisse? & vulnus corporis magis istam vim, quam terror animi declarabit? & sancitio quæretur, cum fugam factam esse constabit? Tuus enim testis hoc dixit, metu perterritis nostris advocatis, locum, qua effugerent, demonstrasse. Qui non modo ut fugerent, sed etiam ipsius fugæ tutam viam quæsierunt, his vis adhibita non videbitur? Quid igitur fugiebant? propter metum. Quid metuebant? vim videlicet. Potestis igitur principia negare, cum extrema conceditis? Fugisse perterritos confitemini: causam fugæ dictis eandem, quam omnes intelligimus, arma, multitudinem hominum, incurSIONem, atque impetum armatorum: hæc ubi conceduntur esse facta, ibi vis facta negabitur?

XVI. At vero hoc quidem jam vetus est, & majorum exemplo multis in rebus usitatum: cum ad vim faciendam veniretur, si quos armatos, quamvis procul, conspexissent, ut statim testificati discederent, optime sponsonem facere possent, *Ne adversus edictum prætoris vis facta esset*. Itane vero? scire esse armatos, satis est, ut vim factam probes: in manus eorum incidere, non est satis? aspectus armatorum ad vim probandam valebit: incursum, & impetus non valebit? qui abierit, facilius sibi vim factam probabit, quam qui effugerit?

At ego hoc dico: si, ut primo in castello Cæcinæ dixit Æbutius, se homines coegisse & armasse: neque illum, si eo accessisset, abiturum: statim Cæcina discessisset; dubitare vos non debuisset, quin Cæcinæ facta vis esset. Si vero, simulac procul conspexit armatos, recessisset: eo minus dubitaretis. Omnis enim vis est, quæ periculo aut decedere nos alicunde cogit, aut prohibet accedere. Quod si aliter statuatis: videte, ne hoc vos statuatis, qui vivus discesserit, ei vim non esse factam: ne hoc omnibus, in possessionum controversiis, præscribatis, ut conflegendum sibi, & armis decertandum putent: ne, quemadmodum in bello poena ignavis ab imperatoribus constituitur, sic in iudiciis deterior causa sit eorum, qui fugerint, quam qui ad extremum usque contenderint.

Cum

Cum de jure, & legitimis hominum controversiis⁵³ loquimur, & in his rebus vim nominamus, pertenuis vis intelligi debet. Vidi armatos, quamvis paucos: magna vis est. Deceffi unius hominis telo perterritus: dejectus, detrususque sum. Hoc si ita statuatis: non modo non erit, cur depugnare quisquam posthac, possessionis causa, velit: sed ne illud quidem, cur repugnare⁵⁴. Sin autem vim sine cæde, sine vulneratione, sine sanguine nullam intelligetis: statuatis, homines possessionis cupidiores, quam vitæ esse oportere.

XVII. Age vero, de vi te ipsum habeo judicem, Æbuti. Responde, si tibi videretur. In fundum Cæcina utrum noluit tandem, an non potuit accedere? Cum te obstitisse, & repudiastis dicis, certe hunc voluisse concedis. Potes igitur dicere, non ei vim fuisse impedimento, cui, cum cuperet, eoque consilio venisset, per homines coactos non sit licitum accedere? Si enim id, quod maxime voluit, nullo modo potuit: vis profecto quadam obstiterit necesse est: aut tu dic, quamobrem, cum vellet accedere, non accesserit.

Jam vim factam negare non potes. Dejectus quemadmodum sit, qui non accesserit, id quæritur. Demoveri enim, & depelli de loco necesse est eum, qui dejiciatur. Id autem accidere ei qui potest, qui omnino in eo loco, unde se dejectum esse dicit, nunquam fuit? Quod si fuisset, & ex eo loco, metu permotus, fugisset, cum armatos vidisset: diceresne esse dejectum? Opinor. An tu, qui tam diligenter, & tam callide verbis controversias, non æquitate, dijudicas: & jura non utilitate communi, sed literis exprimis: poterisne dicere, dejectum esse eum, qui tactus non erit? Quid? detrusum diceres? Nam eo verbo antea prætores in hoc interdicto uti solebant. Quid ais? poterisne detruendi quisquam, qui non attingitur? Nonne, si verbum sequi volumus, hoc intelligamus necesse est, eum detruendi, cui manus afferantur? necesse est, in-

⁵³ Legitimis controversiis] Quæ legum interdictionumque præceptis disceptantur. Idem.

⁵⁴ Repugnare] Quod si vis facta est, vis vi repellit potest. Ita in viæ discrimine. Sed hic vi facta adeundus prætor. Nam vis est, cum quis, quod debetur, non per judicem reposcit. Idem.